-: शिफारस पत्र :-

श्री सुधाकर माधवराव गैधे यांनी " भूम तालुक्यातील माध्यमिक शाळांमधील मराठी विषयाच्या अध्यापनाच्या आजच्या स्थितीचा चिकित्सक अभ्यास" या विषयावरील प्रबंध माझ्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केला. हा प्रबंध शिक्षण शास्त्रातील एम. फिल्. या पदवीसाठी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यास सादर केला.

म्हणून हे शिफारस पत्र देण्यांत आले.

तारीख : १४ मे, १९९०.

स्थळ : बार्शी.

डॉ. टी. बी. पाटील
[मार्गदर्शक]

भूम तालुक्यातील भेटी दिलेल्या, पाठ निरीक्षण केलेल्या व प्रतिसादक शिक्षकांच्या शाळांची गावे दर्शविणारा न का शा.

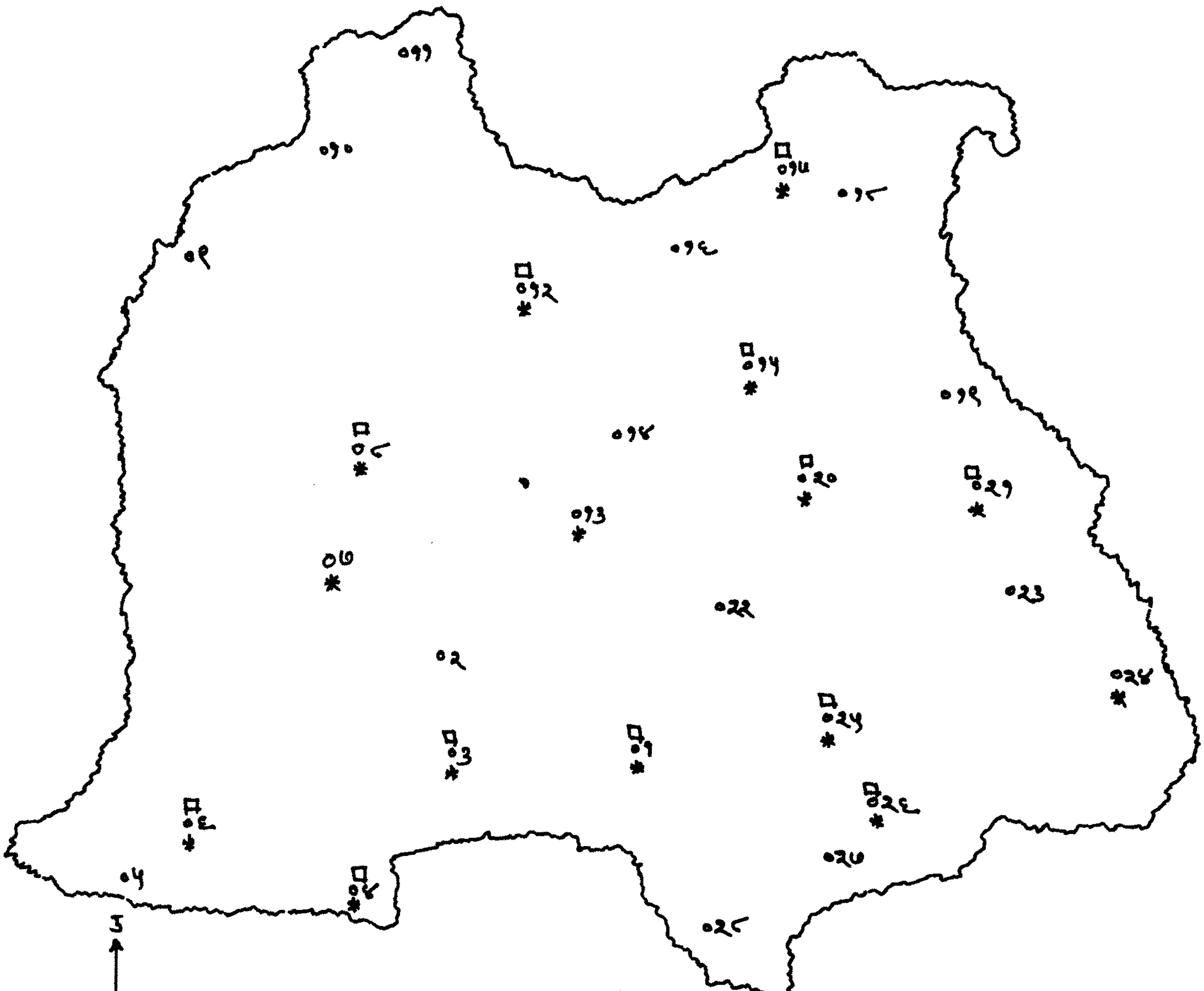

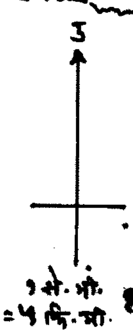

□ **भेटी दिलेल्या शाळा**

* पाठ निरीक्षण.

० **प्रतिसादक शिक्षकांच्या शाळांची नावे**

१] भूम	८] पाथरूड	१५] इजोरा	२२] सोनगिरी
२] वल्ह	९] लांजेश्वर	१६] गिरवली	२३] पार्डी
३] उळूप	१०] पखरूड	१७] पारगांव	२४] इंदापूर
४] चिंचपूर	११] निपाणी	१८] हातोला	२५] हाडोंगी
५] गणेगांव	१२] ईट	१९] जोतिबावाडी	२६] हिवरा
६] वालवड	१३] सुकटा	२०] कुंथलगिरी	२७] आरसोली
७] जांब	१४] घाटनांदुर	२१] वाशी	२८] वंजारवाडी

: ऋ णा नि र्दे श :-

मी या संशोधन विषयाचा अभ्यास प्रा. डॉ. टी.बी.पाटील यांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केला आहे. संशोधन कार्यात सर्व प्रकारच्या अडचणी सोडविण्यासाठी त्यांचे मिळालेले सहकार्य, वेळच्यावेळी मिळालेले त्यांचे योग्य असे अभ्यासपूर्ण मार्गदर्शन, आणि त्यांच्याकडून या संशोधनासाठी मिळालेली प्रेरणा यामुळेच मी हा प्रबंध पूर्ण करू शकलो. त्यांचे मन:पूर्वक आभार!

माजी प्राचार्य डॉ. सी.बी. शितोळे आणि प्राचार्य श्री मोरे सी.एस. यांच्या मार्गदर्शनामुळे मला प्रबंध पूरा करण्यास उत्तेजन मिळाले आहे. त्यांचेही मी हार्दिक आभार मानतो.

हा प्रबंध पूर्ण करण्यास परवानगी देणारे मा. सेक्रेटरी, भारतीय शिक्षण प्रसारक मंडळ, भूम , प्रबंध पूर्ण करण्यास सहकार्य करणारे डॉ. आर.एन.इंगोले, प्रा. व्ही.एन.मोहिरे, प्रा.डॉ. सी.एन.लांडगे,प्रा. ए.एस. ढोले यांचे कृतज्ञतापूर्वक आभार मानतो.

प्रबंधाच्या पूर्ततेसाठी खालील ग्रंथालयातून मला आवश्यक ती पुस्तके मिळाली.

१] ग्रंथालय, रविंद्रनाथ टागोर ग्रंथालय[नगर परिषद, भूम].
२] ग्रंथालय, शिक्षण महाविद्यालय, बार्शी.
३] ग्रंथालय, शिवाजी महाविद्यालय, बार्शी.
४] ग्रंथालय , कॉमर्स कॉलेज, बार्शी.
५] ग्रंथालय, कर्मवीर मामासाहेब जगदाळे महाविद्यालय, बार्शी
६] ग्रंथालय, शंकरराव पाटील महाविद्यालय, भूम
७] ग्रंथालय, श्री गुरुदेव दत्त हायस्कूल, भूम.

वरील ग्रंथालय प्रमुखांची कृतज्ञता मी व्यक्त करतो.

रविंद्र हायस्कूल, भूम आणि श्री गुरुदेव दत्त हायस्कूल, भूम या शाळांच्या मुख्याध्यापकांचाही मी ऋणी आहे. कारण संशोधनाच्या आराखड्यासाठी नमूना म्हणून आवश्यक ती माहिती या शाळांतून गोळा केली होती. तसेच या शाळांतील शिक्षकांचेही मी आभार मानतो.

भूम तालुक्यातील माध्यमिक शाळांतील ज्या शिक्षकांनी प्रश्नावल्या भरून दिल्या त्यांचेही मी आभार मानतो. तसेच ज्या मुख्याध्यापकांनी, तज्ज्ञांनी आणि तपासणीस अधिकाऱ्यांनी मुलाखतींव्दारे संशोधनास बहुमोल सहकार्य केले, त्यांचेही मी ऋण व्यक्त करतो. त्याचप्रमाणे ज्या शिक्षकांनी पाठ निरीक्षणासाठी पाठ घेतले त्यांच्या सहकार्यामुळेही ह्या संशोधन कार्याला बहुमोल सहकार्य लाभलेले आहे. त्यांचेही मी आभार मानतो.

वेळच्या वेळी टंकलेखनाचे काम पूर्ण करून देणारे श्री एच. ए. पठाण, प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्षपणे सहकार्य करणाऱ्या सर्वांबद्दल मी ऋण व्यक्त करतो.

1-5-90

(श्री सुधाकर माधवराव गंधे.)

अ नु क्र म णि का :-

प्रकरण क्रमांक			नांव	पृष्ठ क्रमांक
			अनुक्रमणिका	एक ते सात
			कोष्टकांची यादी	नऊ ते अकरा
			आलेखांची यादी	बारा
१]			प्रास्ताविक	१ ते २१
	१ [अ]		समस्येची निवड	२
	१[आ]		समस्या विधान	३
	१ [इ]		समस्येचे महत्व व गरज	५
		क]	समस्येचे महत्व	५
		ख]	समस्येची गरज	७
	१ [ई]		अभ्यासाची उद्दिष्टे	९
	१ [उ]		संदर्भ साहित्याचे समालोचन	९
	१ [ऊ]		संशोधनाची पध्दती	१४
	१ [ए]		संशोधनाच्या मर्यादा	१८
	१ [ऐ]		प्रकरणांचे नियोजन	१८
			संदर्भ	२०
२]			मराठीचे अध्यापन - स्वरुप, उद्दिष्टे व महत्व.	२२ ते ४६
	२ [अ]		मराठी भाषा - अर्थ, व्याप्ती व अभ्यासक्रमातील स्थान	२३
		क]	प्रस्तावना	२३
		ख]	मराठी भाषा	२३
		ग]	पोट भाषा व बोली	२५
		घ]	मराठी भाषेचे लेखन	२५

प्रकरण क्रमांक			नांव	पृष्ठ क्रमांक
२]	२ [अ]	च]	मराठी भाषेचा शब्दसंग्रह	२६
		छ]	अभ्यासक्रमातील स्थान	२६
	२[आ]		मराठी अध्यापनाचा अर्थ व स्वरूप	२८
		क]	अध्यापनाची प्रक्रिया	२८
		ख]	मराठी अध्यापनाचे स्वरूप	३०
	२ [इ]		मराठीच्या अध्यापनाची तत्वे व उद्दिष्टे.	३३
		क]	अध्यापनाची सामान्य तत्वे	३३
		ख]	मराठी भाषेच्या अध्यापनाची तत्वे	३६
		ग]	मराठीच्या अध्यापनाची उद्दिष्टे	४०
		घ]	अध्यापनाची कार्ये	४२
			संदर्भ	४५
३]			<u>वाङ्.मय प्रकारानुसार अध्यापन पध्दती व मातृभाषेचा शिक्षक.</u>	४७ ते ८०
	३ [अ]		प्रस्तावना	४९
	३[आ]		वैचारिक गद्याचे अध्यापन	४९
		क]	प्रस्तावना	४९
		ख]	शिक्षकाचे आदर्श वाचन	५०
		ग]	विद्यार्थ्यांचे मूक वाचन	५०
		घ]	विषय विवेचन	५०
		च]	शब्द स्पष्टीकरण पध्दती	५१
		छ]	संकलन	५२
		ज]	उपयोजन	५२
		झ]	समालोचन	५२

प्रकरण क्रमांक			नांव	पृष्ठ क्रमांक
३]	३ [इ]		काव्य व अन्य ललित वाङ्‌मयाचे अध्यापन.	५३
		क]	रसग्रहणात्मक शक्तींचा विकास	५३
		ख]	काव्याचे अध्यापन	५४
		ग]	कथा वाङ्‌मयाचे अध्यापन	५६
		घ]	नाटकाचे अध्यापन	५७
		च]	अभ्यासानुवर्ती कार्यक्रम	५८
	३ [ई]		व्याकरणाचे अध्यापन	५८
		क]	उद्‌गामी व अवगामी पध्दती	५९
	३ [उ]		भाषण व लेखन विकास	५९
		क]	भाषण विकास	५९
		ख]	लेखन विकास	६२
	३ [ऊ]		सृजनशीलतेचा विकास	६८
		क]	भाषा सौंदर्य प्रसाधने	६८
		ख]	नवनिर्मितीवर स्वाध्याय	६९
		ग]	सृजनात्मक विकासासाठी उपक्रम	६९
		घ]	पूरक अध्ययनानुभव	७०
	३ [ए]		मातृभाषेचा शिक्षक	७२
		क]	शुध्दवाणी	७३
		ख]	शुध्दलेखन	७३
		ग]	भाषा प्रभुत्व	७४
		घ]	वाङ्‌मयाचा व्यासंग	७४
		च]	रसिकता व सहृदयता	७५
		छ]	ज्ञानाचा अद्ययावतपणा	७६

प्रकरण क्रमांक			नांव	पृष्ठ क्रमांक
३]	३ [९]	ज]	सृजनशीलता	७६
		झ]	संस्कृत व इंग्रजी भाषेशी परिचय	७७
		ट]	नाट्यीकरण	७७
		ठ]	वक्तृत्व	७८
			संदर्भ	७९
४]	४.१		<u>माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन</u>	८१ ते २०९
	४.१		प्रास्ताविक	८२
	४.२		प्रतिसादक शिक्षकांची माहिती	८४
	४.३		मराठी अध्यापनाची उद्दिष्टे	९९
	४.४		मराठी विषयाचा अभ्यासक्रम	१०६
	४.५		मराठी विषयाचे अध्यापन	१११
	४.६		मराठीचे लेखन कार्य	१२०
	४.७		मराठी व्याकरणाचे अध्यापन	१३३
	४.८		अध्यापन साहित्य	१४०
	४.९		अभ्यासपूरक कार्यक्रम	१५४
	४.१०		स्वाध्याय व मूल्यमापन	१७२
	४.११		मराठी अध्यापनाच्या संदर्भात शिक्षकांनी दिलेली इतर माहिती	१९८
	४.१२		मुख्याध्यापक, तज्ज्ञ व तपासणीस अधिकारी यांच्या मुलाखतीतून मिळालेल्या माहितीचे विशदीकरण.	१९८
	४.१३		शालांना दिलेल्या भेटी व मराठी शिक्षकांच्या पाठ निरीक्षणातून मिळालेल्या माहितीचे विशदीकरण.	२०२
	४.१४		सारांश	२०९

प्रकरण क्रमांक		नांव	पृष्ठ क्रमांक
५]		निष्कर्ष आणि शिफारशी.	२१० ते २४५
		विभाग "अ"	
		निष्कर्ष	
	५ क	प्रास्ताविक	२१२
	५ ख.	शिक्षकांच्या वैयक्तिक माहिती विषयक निष्कर्ष.	२१२
	५ ग	मराठी अध्यापनाच्या उद्दिष्टांबाबतचे निष्कर्ष.	२१४
	५ घ	मराठी विषयाच्या अभ्यासक्रमाबाबतचे निष्कर्ष.	२१६
	५ च	मराठी विषयाच्या अध्यापनाबाबतचे निष्कर्ष.	२१६
	५ छ	मराठीच्या लेखन कार्याविषयक निष्कर्ष	२१७
	५ ज	मराठी व्याकरणाच्या अध्यापना विषयी निष्कर्ष	२२०
	५ झ	अध्यापन साहित्य विषयक निष्कर्ष	२२१
	५ ट	अभ्यासपूरक कार्यक्रमाविषयी निष्कर्ष	२२३
	५ ठ	स्वाध्याय व मूल्यमापनाबाबत निष्कर्ष	२२५
	५ ड	मुख्याध्यापक, तज्ज्ञ व अधिकारी यांच्या मुलाखतींचे निष्कर्ष	२२९
	५ ढ	शाळांना दिलेल्या भेटी व शिक्षकांच्या पाठ निरीक्षणांतील माहिती बाबतचे निष्कर्ष	२३०

प्रकरण क्रमांक		नांव	पृष्ठ क्रमांक
५]		विभाग "ब"	
		शिफारशी	
	५ ण	शिक्षकांच्या वैयक्तिक माहिती बाबतच्या शिफारशी	२३१
	५ त	मराठी अध्यापनाच्या उद्दिष्टांबाबतच्या शिफारशी	२३२
		मराठी विषयाच्या अभ्यासक्रमा - बाबतच्या शिफारशी	२३३
	५ द	मराठी विषयाच्या अध्यापना - बाबतच्या शिफारशी	२३३
	५ ध	मराठीच्या लेखन कार्याविषयक शिफारशी	२३४
	५ न	मराठी व्याकरणाच्या अध्यापना - विषयी शिफारशी	२३५
	५ प	अध्यापन साहित्याविषयी शिफारशी	२३६
	५ फ	अभ्यासपूरक कार्यक्रमाविषयी शिफारशी	२३७
	५ ब	स्वाध्याय व मूल्यमापनाबाबत - शिफारशी	२३८
	५ भ	मुख्याध्यापक, तज्ज्ञ व अधिकारी यांच्या मुलाखतीतील माहिती विषयक शिफारशी	२४०
	५ म	शाळांना दिलेल्या भेटी व शिक्षकांच्या पाठनिरीक्षणातील माहिती बाबत शिफारशी	२४१

प्रकरण क्रमांक		नांव	पृष्ठ क्रमांक
		<u>विभाग "क"</u>	
		पुढील संशोधनासाठी विषय	
५]	५ य	माध्यमिक वर्गाप्रमाणेच प्राथमिक वर्गातील मराठी अध्यापनाचा अभ्यास	२४३
	५ र	ग्रामीण बोलींचा विद्यार्थ्यांच्या मराठी अध्ययनावर होणारा परिणाम	२४३
	५ ल	प्राथमिक स्तरावर अक्षर लेखना बाबतचा अभ्यास	२४३
	५ व	शुध्दलेखनासाठी योग्य पध्दतींचा अभ्यास	२४४
	५ श	घटक वाचण्या व स्वाध्यायांच्या सातत्याचा विद्यार्थ्यांच्या मराठी अध्ययनावरील परिणाम	२४४
	५ ष	अभ्यासपूरक कार्यक्रमांचा विद्यार्थ्यांच्या प्रगटीकरणावरील परिणाम	२४४
	५ स	विविध मराठी घटकांच्या अध्यापनासाठी सुयोग्य अध्यापन पध्दतींच्या वापराबद्दलचा अभ्यास	२४५

प्रकरण क्रमांक	नांव	पृष्ठ क्रमांक
	- परिशिष्टे -	
अ]	शिक्षक प्रश्नावली	२४६
आ]	शिक्षकांची नांवे - शाळां सहित	२५८
इ]	मुख्याध्यापकांच्या मुलाखतीसाठी प्रश्नसूची	२६१
ई]	मुख्याध्यापकांची नांवे - शाळां सहित	२६२
उ]	तज्ज्ञांच्या मुलाखतीसाठी प्रश्नसूची	२६३
ऊ]	तज्ज्ञांची नांवे	२६४
ए]	तपासणीस अधिका-यांच्या मुलाखतीसाठी प्रश्नसूची	२६५
ऐ]	तपासणीस अधिका-यांची नांवे	२६६
ओ]	भेटी दिलेल्या शाळांची नांवे - गावां सहित	२६७
औ]	पाठनिरीक्षण केलेल्या शिक्षकांची नांवे - शाळां सहित	२६८
अं]	नालपध्दती	२६९
अः]	इ. ५वी ते १०वी या मराठी विषयाचा थोडक्यात अभ्यासक्रम	२७०
	संदर्भ ग्रंथसूची	२७२

कोष्टकांची यादी

अ. क्र.	कोष्टक क्रमांक	कोष्टकाचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
१	१.१	प्रश्नावलीचे भाग	१५
२	१.२	भूम तालुक्यातील माध्यमिक वर्ग असणाऱ्या शाळांचे प्रकार	१६
३	१.३	अधिक माहिती मिळविण्यासाठी शाळांची निवड	१७
४	४.१	शिक्षकांची शैक्षणिक पात्रता	८४
५	४.२	पदवीधर शिक्षकांचे विषय	८७
६	४.३	प्रशिक्षण प्रकार व बी. एड्. चे विषय	९०
७	४.४	शाळा प्रकारानुसार प्रश्नावलींची उपलब्धता	९२
८	४.५	शिक्षकांचा मराठी अध्यापन अनुभव	९३
९	४.६	शिक्षकांचा एकूण अध्यापन अनुभव	९४
१०	४.७	मराठी शिक्षकांचा इतर विषयाचा अध्यापन अनुभव	९६
११	४.८	अध्यापनाच्या उद्दिष्टांच्या साध्यतेबाबत	१०३
१२	४.९	उद्दिष्टे साध्य होत नसल्याबद्दलची कारणे	१०३
१३	४.१०	विद्यार्थ्यांच्या वयोमानानुसार अभ्यासक्रम	१०६
१४	४.११	शिक्षकांनी केलेले अभ्यासक्रमाचे नियोजन	१०९
१५	४.१२	नियोजनाप्रमाणे अध्यापन कार्य पूर्तते बाबत माहिती	११०
१६	४.१३	अध्यापन पध्दतींचा उपयोग	११३
१७	४.१४	अध्यापन पध्दतींचा घटकवार उपयोग	११५
१८	४.१५	घटकवार अध्यापन पध्दतींचा उपयोग	११७
१९	४.१६	अध्यापन कार्यात वेळांचे आयोजन	११९
२०	४.१७	विद्यार्थ्यांच्या हस्ताक्षरा बाबतची माहिती	१२१

अ.क्र.	कोष्टक क्रमांक	कोष्टकाचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
२१	४.१८	विद्यार्थ्यांची लेखन शुध्दता	१२३
२२	४.१९	विद्यार्थ्यांचे लेखन सुधारण्यासाठी शिक्षकांचे प्रयत्न	१२८
२३	४.२०	विद्यार्थ्यांच्या लेखन कार्यातील चुकांचे स्वरूप	१३०
२४	४.२१	शब्दांचे प्रकार व कार्य - अध्यापनाची तंत्रे	१३३
२५	४.२२	अलंकार, समास व वृत्ते - अध्यापनाची तंत्रे	१३५
२६	४.२३	विद्यार्थ्यांना व्याकरण अवगत न होण्याची कारणे	१३६
२७	४.२४	मराठी पाठ्य पुस्तकांची उपलब्धता	१४०
२८	४.२५	उद्दिष्टपूर्तीसाठी पाठ्य पुस्तकांची उपलब्धता	१४१
२९	४.२६	शैक्षणिक साधनांचा शिक्षकांनी केलेला उपयोग	१४४
३०	४.२७	शालेय ग्रंथालयात पुस्तकांची उपलब्धता	१४६
३१	४.२८	ग्रंथालयातील पुस्तकांचा उपयोग	१४७
३२	४.२९	शालेय ग्रंथालयातील नियतकालिके	१४९
३३	४.३०	शालेय ग्रंथालयातील दैनिके	१५१
३४	४.३१	दैनिकांचा अध्यापनात उपयोग	१५२
३५	४.३२	शाळेत सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे आयोजन	१५५
३६	४.३३	विद्यार्थ्यांच्या मौखिक प्रगटीकरणासाठी उपक्रम	१५९
३७	४.३४	विद्यार्थ्यांच्या रसास्वादन शक्तींच्या विकासासाठी उपक्रम	१६१
३८	४.३५	विद्यार्थ्यांच्या नाट्य अभिरुची विकासासाठी उपक्रम	१६३
३९	४.३६	विद्यार्थ्यांच्या सृजनशील लेखन-विकासासाठी उपक्रम	१६४
४०	४.३७	विद्यार्थ्यांच्या भाषिक विकासासाठी प्रेरक स्पर्धा	१६७

अ. क्र.	कोष्टक क्रमांक	कोष्टकाचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
४१	४.३८	विद्यार्थ्यांना विविध अनुभव मिळण्यासाठी उपक्रम	१६९
४२	४.३९	विद्यार्थ्यांच्या उपस्थितीचा अध्ययनावरील परिणाम	१७५
४३	४.४०	मराठी विषयाच्या स्वाध्यायांचे स्वरूप	१७८
४४	४.४१	स्वाध्याय मूल्यमापनाचे स्वरूप	१८०
४५	४.४२	घटक चाचणीचे शिक्षकांनी केलेले आयोजन	१८२
४६	४.४३	वर्षभरातील घटक चाचण्यांची संख्या	१८४
४७	४.४४	घटक चाचणीतील प्रश्नांचे स्वरूप	१८६
४८	४.४५	घटक चाचणीपूर्वी संविधान तक्ता तयार करणे.	१८८
४९	४.४६	मा.शा.प्र.परीक्षेत मराठी विषयात विद्यार्थ्यांच्या पासाचे प्रमाण	१९२
५०	४.४७	मुख्याध्यापकांचा अनुभव	१९९
५१	४.४८	पाठनिरीक्षण केलेल्या शिक्षकांची माहिती	२०४
५२	४.४९	पाठनिरीक्षणातील इयत्ता व पाठांचे प्रकार	२०५
५३	४.५०	शिक्षकांच्या पाठनिरीक्षणाचे मुद्दे व प्रतिसाद	२०६

आलेखांची यादी

अ. क्र.	आलेख क्रमांक	नांव	पृष्ठ क्रमांक
१	४.१	शिक्षकांची शैक्षणिक पात्रता	८३
२	४.२	शिक्षकांची शैक्षणिक अर्हता	८६
३	४.३	प्रशिक्षण प्रकारानुसार शिक्षकांचे प्रमाण	८९
४	४.४	शाळांच्या प्रकारानुसार प्रश्नावलींची उपलब्धता	९१
५	४.५	इयत्तानुसार अभ्यासक्रमाचे स्वरूप	१०५
६	४.६	अध्यापन पध्दतींचा वापर	११२
७	४.७	लेखन कार्याचे स्वरूप	१२७
८	४.८	शैक्षणिक साधनांचा उपयोग	१४३
९	[illegible]९	विद्यार्थ्यांच्या मौखिक प्रगटीकरणासाठी शिक्षकाचे उपक्रम	१५८
१०	४.१०	विद्यार्थ्यांच्या भाषिक विकासासाठी [illegible] प्रेरक स्पर्धांचे आयोजन करणाऱ्या शिक्षकांची संख्या	१६६
११	४.११	शालेय उपस्थितीचा विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनावरील परिणाम	१७३
१२	४.१२	उपस्थितीचा स्थानिक व परगावच्या विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनावरील परिणाम	१७४
१३	४.१३	मराठी विषयाच्या स्वाध्यायाचे स्वरूप	१७७
१४	४.१४	वर्षभरात घेण्यात येणाऱ्या घटक चाचण्या व त्यानुसार शिक्षक संख्या	१८३
१५	४.१५	घटक चाचणीत प्रश्नप्रकारांच्या उपयोगाचे प्रमाण	१८५